

Солун 1925
Чылдын
август 31-де
үнүп эгелээн

ШЫН

№ 102 (15322)

1994 чылдын июль 14, четверг

Ат салган шагы 21.20. Садап өртөз 150 рубль.

Республиканың күш-ажылчы амыдыралындан

Тываның Россияга каттышканының 50 чылынга

«БО ДЭЭРГЕ ТӨӨГҮВҮС АРНЫ-ДЫР»

УЖУРАЖЫШКЫННАР

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы К. А. Бичелдей бо хүннерде Чели-Хөл көжүүнү чорутуур Парламенттин Күрүне тургузуунуң комитетинин даргазынын орадакчызы, Дээди Хуралдын №26 Чели-Хөл сонугула округундан депутат Б. Д. Сат оон-биле калы ында барган.

Депутаттар ол кожуунуң сонугчулары-биле ужуражышкынынын үезинде парламенттин эртен чартык чылда ажылынын чамдык түнелдерин сайгарып көөр, хой-лужуудула ажил-чорудула-

зын моон сонгаар улам сайзырагыйларының утла-жышкынынын чонга чугаалаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралынын Даргазы ол ыш-каш күрүне болгаш хой-ниити амыдыралынын хойу-лужууду-румге үндээлеттинген чоруду-лаларынын дугайын чонга дегерейи-биле тайылбыр-лаар болгаш ол чаа кожуунун ажил-чорудула амыдыралынын сорулгаларын айтыр.

«Шынның» корр.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

Тес-Хемден

ТАНЫШКАН

Тыва Республиканың Дээди Хуралынын Күрүне тургузуунуң комитетинин даргазы Б. Д. Монгуш баштаан Дээди Хуралдың беш депутаты Тес-Хем кожуунун Шуурмак, Самагалдай, Берт-Дег, Ак-Эрик, У. Шынаа, О. Шынаа суурларына чоран.

Олар күш-ажылчы коллективтерини ишчилери-биле ужуражып, ажил-ничи амыдыралы-биле танышкан.

Депутаттар-биле сонугчулар ужурашкан, боттарының амыдыралында тавар-жып турар чамдык берге-

МӨРГҮЛ КЫЛГАН

Республиканың «Дунгур» хамнар нитиделинин президентини М. Б. Кенни-Лопсанниң удуртканы бөлүк хамнар Шуурмак суурга чоран. Оларнын аразында Австрияны, Швейцарияны, Германияны, Финляндияны хамнары база бар.

Келген аалчылар суурнуң ган чонга бүгү-ле экенин кустануңа мөргүл кылды, зээ.

суурну арыглап, хой чыл.

КОНЦЕРТ-МАРАФОН

Тываның «Саян» ансамбли тургустунганындан бээр 25 чылын удаас демдегеп эрттирине беле-леткенни турар.

Байырлашын төлөтүп ук-куур болгаш болуңун мате-риалдык баазанын экинчиле-ри-биле концерт-марафону кожуунарга эрттирине коллектив шийтирлээн.

Ансамблдин сурагжаан артистери Чүргүй-оол Хо-мушук аттыг, «Чолураа», «Кызыгач» совхозтарын ажил-ишчилерине концерт-ти көргүскен. Тус черин

ажилчы чону культу-ра ажилдакчыларына, ыла-кыч артисттерин чогуула-дыг ажилдап, чурттаары-га элээн бергелер тавар-жып турарын чугаалааш, бот-тарынын шыдаар шаа-биле ду-зазын чедирген.

Кожуунда артисттерин концерт-марафону уламчыла-п турар.

Дайычы ДАМБА-ХУУ-РАК.

Барыын-Хемчиктен

ЧАЙЛАГЛАРДА ЧЕДЕ БЕРГЕН

Барыын-Хемчик кожуунун ажил-агыйлары бо чылдын 25882 баш хойну июнь айның каш хонууда кыргып дооскан бир хойдан ортумаа-биле бир кило-грамм дүктү кыргып алган.

Хой кыргылдаан «Алдын-Булук», «Барлык», «Би-жикит-Хая» кооперативтер каттыжышкынына, «Аян-Булук» кооперативтер кат-тыжышкынынын удуртук-чулары улуг кичээгейин салып эки организастаан. «Шекпээр», «Бижикиг-Хая» кооперативтер катты-жышкынынын чамдык малчынына ам-даа чайла-гыр үнмээн, кыштаглар чоо-гунда чытышсаан.

Ам ажил-агыйларын мал-чынына чайлагларда чеде берген. Малчынар колдуун-да Час-Адырже, Ак, Алаш.

ЭЛБЕК ДУЖУТ ДЭЭШ

«Шекпээр» кооперативтер каттыжышкында «Уттуг-Хая» кооперативта (даргазы С. Саая) та-раажылары бо чылдын 154 га черде язы-буру та-раа культуларынын чакыл тараан.

Ур чылда тарыла иорут-паан болгаш куругун калган Ыйгылакта олар 124 га шөлдү бо чылын ажиллап, чылда кызыл-тас сулуны та-раан оон өзүмү өске чер-лерден эки болуп турар.

Кожуунун кывар-чаар материалдар бээр чери — нефтебаза чогуңда тараан 30 га шөлдө кызыл-тасы кооперативтерин сугатчыла-ры ийн уаа сугаткан, оон үнгени база эки. Сугатчы-лар Достан-оол Монгуш,

Хонг-оол МОНГУШ.

— 1944 чылдын октябрь 11-де Тыва Арат Республи-ка Россия Федерациянын (ын-чангы ССРЭ-нин) составына автономнуң область эргелиг кылдыр каттыжып кирген. Бо төөгүлүг болушкун. Оон бээр 50 чылдар эртпн турары бо-дур. Төөгү талазы-биле бо-дур кыска үенин дургузунда Тыванын экономиказына, кул-туразына, чонунун амыды-ралына үндээн чаартылгаш болгашын маргалдаа чок.

Улетпур бугурулгелер, туду-лар хөгжөөн, культура, өлө-дөлгө, кадык камгалалы сай-зырап, ортумаа болгаш дээ-ди эртемин калдар көвү-дээ. Оон тодаргай чийжээн кайы-даа хоорайлап, суурлап, сумуудан көрүп болур, ону ки-жи бурузу билер. Оон ангы-да, бисте ажиллап, чурттап турар хой национал улустар-нын найралы болгаш кады ажилдакчылары улам-на бы-жыккан, олар республиканын экономиказын, культураны хөгжүдүр дээс бир деминг, чангыс эл-сепкилдиг ажиллап келгенер, ам-даа ажиллап турарлар. Бистин амыдыра-лында чедип алдыганы эки чүүлдер, дуржулганы улам быжылгаш, байылар, чет-пестерин элдерин хемчегле-рин Тыва Республиканын Ча-заа ап турар. Оон түнелдене чамдык өскерилгелер, чаар-тылгалар бисте бар болу бер-ген. Оон чийектери манаа кирип болур. Президент бо-логш Чазак политиктиг болгаш экономикалыг реформалары боттандырап, чонун социал камгалалын күштөлдүр хем-

чеглерин ап турар. ТР-нин чаа Конституциянын хүлээп ал-ганы Республиканың чаа пар-ламентин, тус чер чагырга-ларынын баштаанын соң-гуттугун болгаш оон-даа өс-кө.

Россияга Тыванын катты-шканына хамаарыштыр улустун аразында язы-буру чугаалар чоруп турар. Ында чөптүг чүүлдер бар. Чамдык часты-рылар болгаш хажыдышкын-нар турганы шын. Ол үеде турган күрүне системанын четпезинин уржу-биле нацио-нал чачылдарынысты, өзү-лалдарынысты сатывастааны-с, экономика талазы-биле бот-тускайлап чорууус чи-дирип, азыралдык чорукче киргенни чажыт эвес бол-гай. Устуде адаан болгаш өске-даа частырылганы, хажыдышкынынын эдер дээр ажиллап турар бис. Часты-рылар турза-даа, бо 50 чыл-дар тыва улустун салым-чо-луңа ужу-дузалаг болган. Ону үнелеп демдегээр апаар.

Бо дээрге тыва улустун эрт-кен төөгүзүнүн ары-дыр.

— Дунгуз-биле чугаа-лаарга, Россияга Тыванын каттыжып киргени Тыва Рес-публиканын хөгжүлгөсүн ужу-дузалаг болган, ону ба-рылалаал көргөш, ол юби-лейин байыраар шийтирхү-дөз алдыгын ышкыжыл?

— Ийе, үнүрү. Байырлады төлөтүп уктуруу-биле беле-ткел организастап чорудар тускый организастыг коми-тетти тургускан ужуру ол.

— Ам оргкомитетин ажил-чорудулашын таныштырып көөр силер бе?

— 1994 чылдын мартта Ча-дарын хуулап алганы 79 ду-гаар доктаалын өзүзүгә юби-лейге белекел ажилдарын организастыг комитет чору-дуп турар. Ында кандыг беле-ткелди чорударынын хем-чеглерин айткан. Ону бот-тандыраар-биле он бир ажил-чыл бөлүктү тургускан, олар боттарына хамаарышкан беле-ткелди чорудуп турар. Орг-комитеттин хураа дөт улаа болган, аңаа юбилейге беле-ткелди канчаар чоруп тура-рынга хамаарышкан айты-

рыларын чугаалашкан. Бай-ырдалга белекел нийтизи-би-ле багай эвес чоруп турар. Плана көрдүгөн хемчегле-рин күөсүдир дээр ажиллап турар бис. Тыванын тургу-сунганын болгаш хөгжүлгө-синиң төөгүзүн дугайында документалдыг материалдар-ны белекел, «Россия болгаш ТАР—1944 чыл» деп чуруктар-нын база документтерин кы-лып дооскан. Өске белекел-дерин чорудары уламчылап турар.

Кожуунарга болгаш хоорайларда Тыванын юбилейни-ге белекелди чорудар база эрттирер комиссиялар ажиллап турар. Олар биче эвес ажил-дарын кылган. Хоорайлар, суурлар, чаагайдылгашы, стадионнар, аалчылар бажы-нарын септеген, дегел-дегерге, культура, спорт хем-чеглеринге белекел дээр кы-лыр ажилдар ам-даа хей.

Оргкомитет Кызылдын бай-ырдалга белекелчине ки-чээгейин салып турар. Орта чаргыдары-биле 531 милли-он рублди тускайлап берген. «Хүреш» стадиону, Гастело аттыг национал паркты болгаш өске-даа объек-тилерин септеген, кылы-рынга, чаагайдылгашы ол ашка-көпөкти чаргыларга көрдүгөн. Бир эвес найыс-лалдын культура, спорт черле-рин, гостиницаларын, кул-туранын болгаш төөгүнү ту-раскаалдарын эки септеп, де-рип алар, чаагайдылгашы, хоорайнын арыг-шеверин чо-гумчалап болдурар болза, Республика хүнүнү база Тыванын Россияга каттыжканы-нын 50 чылынын, Кызылдын тургустунганынын 80 чылынын байырлаалары эрттирине таарымчалыг байдалдар тур-густунар.

— Тыванын юбилейин октя-брынын кайы хүнеринде бай-ырлаары, оон программанын-да кандыг хемчеглер кирип турарлы?

— Байырлаа октябрь 10, 11 хүнеринде болур кылдыр планнап турар бис. Кандыг хемчеглер болурун шийтир-лээн. Улуг аярмака органи-заастаар, орта кожуун бугузу болуңун арын көргүзөр, то-даргайлаарга, сайзыралы-дыр ийн. Октябрь 10-ла В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин теа-тралы Тыванын 50 чылынга тураскааткан байырлыг хураа эртер, оон соонда уран чүүл мастерлеринин улуг концерти болур. Октябрь 11-де аят чар-жын, мөгө хөрежин, байыр-лалдын киржикчилери, хоорайнын аалчылары сонугулар көөр. Дунгуз-биле чугаа-лаарга мындай. Байырлаа хү-неринде чүч болурунун про-грамманын солунгара толар-гайы-биле бээр бис, оон таны-жып ап болур силер.

— Интервью бергениер дээр четтирим, Салчакочин.

Таан-оол ХЕРТЕК чугаа-лашкан.

— Тыва дугайында кино тырттырып, онуг чуруктар-лыг альбом кылары план-хем-

чеглерде кирген боор аа. Вла-димир Салчакочин?

— Оларны база чугулага көрүп турар бис. Чүге дээр-ге эртен оруушту, төөгүстү бүгүдө таныштырып, көр-гүзөр ужурул бис. Кинону тырттырып «Останкино» биле дугуржуп чугаалашкан, ашакзын тускайлап берген. Ону Төп телевидениени чогам-дыкч бөлүп кылдыр. Ол кино-ну Төп телевидение дамчы-тыр көргүзөр. Аңаа тыва улус-тун ажил-иштин, амыдыра-лынын, культуразынын дуга-йында чугаалаш. Тыванын болуңун телеоператорлары ба-за кино тырттыраар апаар. Тыванын амыдыралын бугу тала-лыг көргүскен онуг чурук-тарлыг, чараш каасталгалар-лыг фотоальбому белекел, кылып турар.

— Байырлаа белекел ажилдары элээн шуудай бер-ген деп чугаалап болур ыш-ка-жыл?

— Ынчаар база чугаалап болур. Ындыг-даа болза, кы-лыр белекелдер ам-даа хей. Ашка-көпөк айттыры дыка бергелен турар. Оон уржу-луг септелге чорудар ужу-луг объектилерде ажилдар оожум чоруп турар. Ол чет-пестерин элдерин хемчегле-рин ап турар бис.

— Тыва дугайында кино тырттырып, онуг чуруктар-лыг альбом кылары план-хем-

чеглерде кирген боор аа. Вла-димир Салчакочин?

— Оларны база чугулага көрүп турар бис. Чүге дээр-ге эртен оруушту, төөгүстү бүгүдө таныштырып, көр-гүзөр ужурул бис. Кинону тырттырып «Останкино» биле дугуржуп чугаалашкан, ашакзын тускайлап берген. Ону Төп телевидениени чогам-дыкч бөлүп кылдыр. Ол кино-ну Төп телевидение дамчы-тыр көргүзөр. Аңаа тыва улус-тун ажил-иштин, амыдыра-лынын, культуразынын дуга-йында чугаалаш. Тыванын болуңун телеоператорлары ба-за кино тырттыраар апаар. Тыванын амыдыралын бугу тала-лыг көргүскен онуг чурук-тарлыг, чараш каасталгалар-лыг фотоальбому белекел, кылып турар.

— Байырлаа белекел ажилдары элээн шуудай бер-ген деп чугаалап болур ыш-ка-жыл?

— Ынчаар база чугаалап болур. Ындыг-даа болза, кы-лыр белекелдер ам-даа хей. Ашка-көпөк айттыры дыка бергелен турар. Оон уржу-луг септелге чорудар ужу-луг объектилерде ажилдар оожум чоруп турар. Ол чет-пестерин элдерин хемчегле-рин ап турар бис.

— Тыванын юбилейин октя-брынын кайы хүнеринде бай-ырлаары, оон программанын-да кандыг хемчеглер кирип турарлы?

— Байырлаа октябрь 10, 11 хүнеринде болур кылдыр планнап турар бис. Кандыг хемчеглер болурун шийтир-лээн. Улуг аярмака органи-заастаар, орта кожуун бугузу болуңун арын көргүзөр, то-даргайлаарга, сайзыралы-дыр ийн. Октябрь 10-ла В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин теа-тралы Тыванын 50 чылынга тураскааткан байырлыг хураа эртер, оон соонда уран чүүл мастерлеринин улуг концерти болур. Октябрь 11-де аят чар-жын, мөгө хөрежин, байыр-лалдын киржикчилери, хоорайнын аалчылары сонугулар көөр. Дунгуз-биле чугаа-лаарга мындай. Байырлаа хү-неринде чүч болурунун про-грамманын солунгара толар-гайы-биле бээр бис, оон таны-жып ап болур силер.

— Интервью бергениер дээр четтирим, Салчакочин.

Таан-оол ХЕРТЕК чугаа-лашкан.

ХУУЖУДУЛА ТҮННЭЛДЕРИНГЕ ХАМААРЫШТЫР
МОСКВА. Күрүнең эт-хөргөңи комитети хуужуду-лганын бирги үе-чадазы чедишкенин эртен деп санап турар. «Биче» хуужудула херек кырында доозулган, «улуг» хуужудула бодун шийтирлүг үезин кирген. Оларны бодап турары-биле Россия ам буржуаз чурт-апарган болгаш сайзырагый чурттарын дегитимизинге даянган, ол эң чоокку үеде экономиктиг көдүрүлүүнүге идеп болур.

Өске талазында радикалдыг политиктиг удурлангызы-лар, чамдык регионнарнын төлөөкчилери болгаш эртем ажилдакчыларынын бөлүктөрүнүн хей кезин хуужудула-ганы шынгыны-биле шүгүмчүлөп, хуужудулаң херек кырында буурап дүшкенин бадыткап турарлар. Чүге дээрге «биче» хуужудула чуртун социал экономиктиг хөгжүлгөсүн чамдык түнелдерин берген, ынчалза-даа көскү салдар чедирип шыдаан. «Улуг» хуужудула өң-чү харылааларына боттут чаартылгаларын болдурбаан, ынчангаш хуужудула күш-ажылчы коллективтерге болгаш күрүне-даа, чонун кол-кол социал бөлүктөрине-даа күзөңчиг түнелдерин бербей барган — деп, специали-стер санап турар. Шүгүмчүлөкчилерин бодап турары-биле алырга, хуужудуладан дүжүмөттерин улуг эвес бө-лүү болгаш оларны-биле суый холбаалыг чакыт бол-гаш үлгедикчи кижилер бажын ажып байып алган. Ол бюджетке кандыг-даа ашка-хөргөңини бербей болгаш херек кырында национал байлакты ажык-биле самчыгдар-ын болдурган-дыр.

БО ЧЫЛЫН ДУЖУТ «БАГАЙ ЭВЕС» БОЛУР
МОСКВА. Россиянар бо чылын 90.95 миллион хүр-тона тарааны ажап алдыр — ол дээрге РФ-тин Сайыт-тур Чөвүлениниң Даргазынын орадакчызы Александр За-вероханын чугаалааны-биле алырга, «багай» эвес» бооп турар.

Орадакчы-премьер РосИТА-СЧТА-нын корреспондент-ти-биле чугаа үезинде көдээ ажил-агый бугурулгезинин кандыг байдалда турарын тайылбырлаш, бо чылда дыка хей хемчээлдиг тарыла шөлүңе тараа чаштынмай ар-тан дээрзинин дугайында чамдык «төлгөилерин» ундар-гай чугааларын буруу шапкан. Ажил-агыйларын бот-тарынын на сан-хө болгаш материал-техниктиг кура-лыларын долдур ажылааны, көдээгө күрүнеден элэл дүзаламчызы тараачынынын чакы тартыганы ында-ла багай эвес эрттирине дузалаан болгаш амгы үеде чур-тун кол-кол көдээ ажил-агый деңсээрлеринде байдал колдуңда эки бооп, түнел чүгте тараа шөлүңе чайгы ажаалда-хайгааралан хамааржыр апаар.

Ол чуртта экономиктиг байдалга хамаарыштыр чугаа-лааш, оон нарын бооп, Чазактын ап чорудуп турар хем-чеглеринин күзөңчиг түнелдерин бербей турарын, өр-төктөрүнн хостуг апарганын түнелдене көдээгө чугу-ла материал-техниктиг кураалдар өртөктери тараачы-нарын садып-сайгып турар продукциянындаан дыка улуг бооп турарын айткан.

ТАРАА САДАРЫНЫН БАШТАНГЫ КӨРЭЭЛЕРИ
КРАСНОЯРСК. Красноярск крайда регионун фондун-зунче кирик күсүкү тарааны садарынын баштайгы көрээ-лери чарыгган. Крайнын ажил-агыйлары болгаш фер-мерлери чаа дүжүттүн 300 муң тонна таразын садары-нын чатын алганнар.

Тараа талазы-биле край комитетинин даргазы Влади-мир Черняк «бистер боттарыныстын садып алычылары-выска элээн улуг өртөкти — бир тонна дээр 170 муң рублди саналдавыс» — деп чугаалаан.

Крайнык чыгарга чери тарааның регионалдыг фондун тургузарына 56 кире миллиард рублди тускайлаан. Ын-да чамдык коорукч ышкыш, тус-тус чер чакыргаларын удуртукчуларыга тарааны чүч кирени база кайыын са-дып аларын боттары билзин дээр, ашка-хөргөңини анаа-ла үлөп бербес дээр.

Тараа комитетин күрүне чакыгызы эргезин ажыглап ал-ган, тараа хулап алыр черлер-биле база тускай керээ-лери чарган.

Сибирьжилер тараага боттарынын баазанын тургускаш, ону өске черлерден улуг өртөкти-биле сөөртүрүндө ой-талап болур агарыг апаар. Чүгө чангыс-ла тонна тараа-ны чуртун Европа кезээден сөөртүп кээрге, оон чаргы-далы болуңун өртөздөн будун-чартык катап ажа бээр болгай. Ынчангаш бир эвес ол он-он миллиард рублди фермерлерин дегитимизге ажылаар болза ажык дораан-на төстү бээр. Сибирь эрте-бурун шагдан бээр боду-ла бодун чегмепин келген.

ДЕМОКРАТЫК КОНГРЕСС ЭРТТИРЕР
МОСКВА. Егор Гайдарын баштаан «Россиянын де-мократтыг шийлишкени» партия келир күзүн Москвага демократтыг конгресси эрттирине саналдаан. Ындыг шийтирин ол партиянын Чөвүлениниң эртен воскрес-неде болган бирги пленумунга хулап алган.

Ол партиянын удуртулганын бодап турары-биле алырга, ындаг конгрестин кол-ла сорулгаш — «ула-ман калбарып турар коммунисттиг болгаш фашисттиг кы-на-нышкынарга ула» Россияга реформаларын болгаш демократтыг чаартылгаларын талаалачыларын суый каттыштыраар болгаш оларнын хөдөлүшкенин башка-раар бооп турар».

Партия Чөвүлени ол ышкыш «Россиянын шийлиш-кени» фракциянын хоолду талазы-биле саналын база чугаа-лап көргөн. РДШ-тин кижигүңгө кижилер хулап алырынын, орулганын бир хуузу хемчээлди кижигүн да-дырынын төлөринин чурумун, а ол ышкыш кижигүн би-лединин хевирин бадалган.

ДОПУ МЕДЭЭЛЕР
● ДОНДА-РОСТОВ. Ол областын муруну районнарын таргажылар эрте бижар тараа культуларынын ажаап ап эгелээн. Минералдыг чедишкенилдер, артык кезек-тер чедишпей, сан-хө болгаш социал байдал берге-даа турган болза, багай эвес дүжүт үнгөн. Гектар санындан-на 20-ден 30 центнер чедир тарааны ажаап ап турар.

● ДАГА-АЛТАЙ. Моон сонгаар ажыктыг казымалар-ны тываары, арга-машты кезери болгаш Даг-Алтайга суг кужу-биле хөдөйир станцияларын тударына чедир, улуг-улуг төлөвилдериниң экологоттү аыйыл чок чорук та-лазы-биле тускай комиссиянын шийлигидин эртер апаар-ын дыңдадып турар. Ол комиссияны ук республиканын Чазактын чанында тургускаан.

● САМАРА. Бо чылдын төңүзүңгө чедир областын мал ажилынын кудулашыны эртен чылдын 30 хуузу челе бээр. Экономисттер анда ажил-агыйларын сан-хө талазы-биле аар-берге байдалына холбоштыр ындаг түң-нелди ундрегенер. Көдээ ажил-агый продукциянын бол-за баазыларын бугурулгелер бугурулгүлөрү ам безин 26 миллиард рубль өрөмг болуп турар. Дыка хей колхозтар-нын болгаш совхозтарнын ажилдакчылары шалыны эрт-кен чылган бээр албаан.

● НИЖНИЙ НОВГОРОД. Ол областын төвүндөн 25 ки-лометр иракта турар 10-дан 25 чедир сотка черлерин са-дарынын аукционнары ында эгелээн. Садылаакчыныкын онзагай чүдү болза кагдыгган чыткан, таарымча чок чер-лерин эвес, а аңаа турган ажил-агыйнын эки черлерин салып турары болур. Чер уастоктарында асфальтлаан оруктү, электин шүгүмүн, газты, канализацияны чедир-ген. Чөниң өртөз — бир сотка дээр чүс муң рубль.

● КИРОВ. Ук областын улуттуруңу кылып үндүрүп турар продукциянын хемчээлди эртен чартык чылда 34.7 хуу кызыралган. Улуска чугула херелд бараанна-рын бугурур үштүн биринден ажыг катап өзөөжөөн. Кол чылгалааннаан бирээзи — ажил шагынын хей чидирин бооп турар. Чүгө июль айда 124 бугурулге боттарынын ажилын соксаткан. Экономисттерин санап турары-биле алырга, июльда-даа байдал оон дээр бөлбөс.

(РосИТА-СЧТА).

БИСТИНГЕ ЧЕМНИНП КЕЛИҢЕР

Парладал бажынында Хадын аттыг ма-газин-столовая ажиттыгган (Кызылдын этт комбинатынын). Аңаа кээп чемнениринче чалап тур бис.

Ажылаар шактары: 10-16 шакка чедир. Дыштанар хүнү — суббота, воскресенье.

Вера КУУЛАР.

Бистинг корр.

ФЕДЕРАЛИЗМ: айтырлар болгаш келир үе

КИМ ИР СЕННИН ӨЛГӨННИН ДУГАЙЫНДА

РОСИТА-СЧТА-НЫ корреспондентия Пхеньяндан Керейяң Күш-ажылчы партиясынын, ТК-зының, ККП-ниң Топ чери комитетинин, КУДР-иң камгала комитетинин, КУДР-иң улусчу топ комитетинин болгаш административтик чөүлелиниң дыңдаанын дамчыткан. Ону КУДР-иң топ радиозуңга номчаан.

Ында айтканы болза: «Делегейиң хоочун дээр политиктеринин бирээзи, КУДР-иң президентизи Ким Ир Сен июль 8-те хернертен арааш, мөчөөн.

Керей улусуң ендүр улуг баштыңчызы бо чылын бодунуң 82 харлаанын демдеглээн. Керейни япон колоннал териндеген хос-таанынын соонда, 1945 чылдан бээр Керей чартык ортулуктуң соңу кезээн удурутуп баштап келген, аңаа 1948 чылдың сентябрь 9-та Керей Улус-демократия Республикасынын тургустунганын чарлаан.

Президент Ким Ир Сен Чучекин алуң чок идеаларын үйлөткөп тургускан шылгарангай бодалчы болгаш теоретик, денел чок удуруткуп, чоңа кызыгаар чок мыак, бүтү болуп аңаа тураксааткан чоңунуң өндүрүлүшү баштыңчызы чоран.

Бистин революциястың рулонда бөгүн эң Ким Чен Ир туруп турар, ол бистин революсту херэвистин аңаа дартып улумчылаачызы, бистин партиястың база чоңуңузуң шылгарангай удуруткучу, бистин революстуң чөсөктүгү күштеринин дээди кол командиры чыгышы...

Ким Ир Сенниң мөчүзүн салган хааркаан «Кымысан» деп сөздилер ордузунда тургускан, аңаа июль 11-ден 16-га чедир чартып байрлажыры биле кирери хостуг. Хөрүжүлүгү комиссиязың доктаа, каны-биле чуртта июль 8-тен 17-ге чедир каймылал чарлатканын, Тускай ың-надага айтты туруры биле алырга, каймылал эзулалдарыга дагыгы делега.

Хей национал куртувун (Россия — оңогай чикер) тургузарың федералдык принциптерин, кижиниң бодулуң база нацияларның эрелериң дууштурларың уезе, бодалың биле алырга, эң-не эңгир болгаш амыртың деп санап болур. Бо дөргө Россияны сандарларың чик-зеиниң биле эвес-тир. Бо чүүлдерде харын тус чоңуң күзөл-соруун боттандырың болгаш эрге-хоойлу талазы биле улусуң бот-тусай чо-руунуң илерээшкени, оон төөтүгү, култура база эко-номиктиң таңчыларын, ук девишээрде чокоткан бээр туртап чорутур кижилерин эрге-ажың боттандырың илден-не кестүп турар.

Россия Федерациязының составында догунунашкыны — дүрүм ёзуулар бооп турар болгаш ёзулуг төптүг бот-түг болушкун-дур. Сатып-та хей улуг бодаллар бар, херек кырында чазылдырың политиктиң күштерин бар болганынан, чангас-даа республика угаан-сарылап, барымдалып илап бот-хогунунашкыны кызыга-рында дашкаарлааган.

Бот-догунунашкыны эң-не шыгар болган үндөйүн бо-лушкунуң бодус талазы биле байланышкан эскер садың саарып болур ар-галың Якутия, Татарстан, Чеч-ня, Башкортостан дээр ыш-каш республикаларга бол-гулаан фактыларын черле ки-чээңгейге алыр апар бис.

Бо талазы биле Тываны алырга, оң дазылы барың төөгүдө күрүнөжилтеге ха-нылап сиңиккен политик-тиг сорулгаларың барымда-лаар дээр билдингир.

Бо хүнде Россияны фе-дерализм — АКШ-тын азы Германияның эвес, чүге Россияның федерализм кан-лыт үе-чалада туруп тура-рыл? Политиктиң амырдыл-ла чамдык оюмгаларың фе-деративтик хамааргаларың хөрүжүлөдүшкенин сазаланың азы соксаанын көргүзүп турар эвес ыйнаар.

Мая болгаш биле, Россия-да — Федерацияны тургуз-тарың база нандың ызы-лыг болурунун ийги чада-зы доозулган. Бирги үе-чалада республикаларын бот-бадтыканың утказың

Бот-догунунашкыны эң-не шыгар болган үндөйүн бо-лушкунуң бодус талазы биле байланышкан эскер садың саарып болур ар-галың Якутия, Татарстан, Чеч-ня, Башкортостан дээр ыш-каш республикаларга бол-гулаан фактыларын черле ки-чээңгейге алыр апар бис.

Бо талазы биле Тываны алырга, оң дазылы барың төөгүдө күрүнөжилтеге ха-нылап сиңиккен политик-тиг сорулгаларың барымда-лаар дээр билдингир.

Бо хүнде Россияны фе-дерализм — АКШ-тын азы Германияның эвес, чүге Россияның федерализм кан-лыт үе-чалада туруп тура-рыл? Политиктиң амырдыл-ла чамдык оюмгаларың фе-деративтик хамааргаларың хөрүжүлөдүшкенин сазаланың азы соксаанын көргүзүп турар эвес ыйнаар.

Мая болгаш биле, Россия-да — Федерацияны тургуз-тарың база нандың ызы-лыг болурунун ийги чада-зы доозулган. Бирги үе-чалада республикаларын бот-бадтыканың утказың

Бот-догунунашкыны эң-не шыгар болган үндөйүн бо-лушкунуң бодус талазы биле байланышкан эскер садың саарып болур ар-галың Якутия, Татарстан, Чеч-ня, Башкортостан дээр ыш-каш республикаларга бол-гулаан фактыларын черле ки-чээңгейге алыр апар бис.

Бо талазы биле Тываны алырга, оң дазылы барың төөгүдө күрүнөжилтеге ха-нылап сиңиккен политик-тиг сорулгаларың барымда-лаар дээр билдингир.

Бо хүнде Россияны фе-дерализм — АКШ-тын азы Германияның эвес, чүге Россияның федерализм кан-лыт үе-чалада туруп тура-рыл? Политиктиң амырдыл-ла чамдык оюмгаларың фе-деративтик хамааргаларың хөрүжүлөдүшкенин сазаланың азы соксаанын көргүзүп турар эвес ыйнаар.

Мая болгаш биле, Россия-да — Федерацияны тургуз-тарың база нандың ызы-лыг болурунун ийги чада-зы доозулган. Бирги үе-чалада республикаларын бот-бадтыканың утказың

Бот-догунунашкыны эң-не шыгар болган үндөйүн бо-лушкунуң бодус талазы биле байланышкан эскер садың саарып болур ар-галың Якутия, Татарстан, Чеч-ня, Башкортостан дээр ыш-каш республикаларга бол-гулаан фактыларын черле ки-чээңгейге алыр апар бис.

Бо талазы биле Тываны алырга, оң дазылы барың төөгүдө күрүнөжилтеге ха-нылап сиңиккен политик-тиг сорулгаларың барымда-лаар дээр билдингир.

Бо хүнде Россияны фе-дерализм — АКШ-тын азы Германияның эвес, чүге Россияның федерализм кан-лыт үе-чалада туруп тура-рыл? Политиктиң амырдыл-ла чамдык оюмгаларың фе-деративтик хамааргаларың хөрүжүлөдүшкенин сазаланың азы соксаанын көргүзүп турар эвес ыйнаар.

Мая болгаш биле, Россия-да — Федерацияны тургуз-тарың база нандың ызы-лыг болурунун ийги чада-зы доозулган. Бирги үе-чалада республикаларын бот-бадтыканың утказың

Бот-догунунашкыны эң-не шыгар болган үндөйүн бо-лушкунуң бодус талазы биле байланышкан эскер садың саарып болур ар-галың Якутия, Татарстан, Чеч-ня, Башкортостан дээр ыш-каш республикаларга бол-гулаан фактыларын черле ки-чээңгейге алыр апар бис.

Бо талазы биле Тываны алырга, оң дазылы барың төөгүдө күрүнөжилтеге ха-нылап сиңиккен политик-тиг сорулгаларың барымда-лаар дээр билдингир.

Бо хүнде Россияны фе-дерализм — АКШ-тын азы Германияның эвес, чүге Россияның федерализм кан-лыт үе-чалада туруп тура-рыл? Политиктиң амырдыл-ла чамдык оюмгаларың фе-деративтик хамааргаларың хөрүжүлөдүшкенин сазаланың азы соксаанын көргүзүп турар эвес ыйнаар.

Мая болгаш биле, Россия-да — Федерацияны тургуз-тарың база нандың ызы-лыг болурунун ийги чада-зы доозулган. Бирги үе-чалада республикаларын бот-бадтыканың утказың

Социал айтыры

ЧИНГЕДИР БЕ?

Үнү чок инвалд анык-тар мебель фабриказының хериминин иштинде Кызыл-дын тускай бүүдүргө че-ринде ачылдап турар. Олар ак-чоорганары, сыртык хаптарын, чоорган хаптарын даарат туралар. Оларын даараан чүүлүгүн хуузуң инвалдтер нанилелинге шилчидип, кекигүн дады-рың инвалдтер ында тө-лөр туралар. Оларын аран-шайрайдан көө-ре, дык шөвөрүн, чараштар. Чүгө ботай чүвөи — ча-жынаан чугаазы чок, дың-навас кылар төртүтүгүн, салым-чолуна кызыгарткан. Олар ачылдап турган ынак, сөткенинге ботай чүвө шат-жавас, арныга чугаалаар. Оларга Кызыл хоорайда Лопсанчаң 27 деп адресте 18 ө-бүгөдө квартиралар берген. Ол обшестини ту-дуп турда, үнү чоктар ин-тилинден 400 мун рубль-ди ол тулугке шилчиге-турган. Ол обшестини ме-бель фабриказының бажы-ны болу берген. Бүгү эи-лейдүн үнү чоктарының ус-таында олардан чер хеле-эини, арена үндүрүп тур-пач турла-ла, хөдөйиң дөш-үнү чок инвалд кижилер-ден хей ашпа (айда 40-120 мун чедир) төлөйип турар. Ону чингеп бээр-биле иди-билдиришкенин Прези-дент Ш. Д. Ооржакче, хоорай чагыргазына С. Н. Ахакчаево бижикте, түң-чөл чок, бизиң хөвөөр ар-гал.

Бажың хөдөйиң март 1-ден эгелен өскөн, 46 дө-бөчлөй мөң бажында 4 ки-жи дээр 6808 рубльди тө-лөп турар.

Дык хей үнү чок инва-лдтер бажың чок болуп ту-рар. Баштаар чө, күлү-лөш арена өртөнгө 211, 510 мун рубльди төлөп ту-рар.

Моон-биле дилээрине бол-за: үнү чок инвалдтеринин бажың хөдөйиң күрүнө өр-тө-биле денештир төлөөр кылдыр дартып шилчиге-тир. Чазак черинден, Президенти Ш. Д. Ооржакчаң база Чазак дарганың ора-мачыны Б. С. Шыраптаң илдеп тур бис.

Чечек КУУЛАР.
Кызыл хоорай.

ЭКИНИ ЭГИН АЖЫР ЧҮҮКТЭЭР

«Караа сүт оңаа кижин боор. Ажык, улуг болгаш шөвөк. Оожумна кара чүвө. Орус улус ыңдыт кижини «волю-ти» дээр боор ийин. «Шары каракты» дээр ол аа? Кырлазымаар дүмчүл шай-ташпа, чуга, кызыл шый-лай, кыстарың, чаракың ко-чтү өр боор.

Алыс болу мөге, шыраак, алдан төрт мөгөйиң аразы-га шайлап челир хушкы-лепте! 10 класс лоскаш улаштыр өөрени берди-лаа ийин ол.

Чоңум боду аажок ном-чутуулар. Амырдалың чап-тангы болгаш каттырчыг-талаларың чандыр көөбөс, хөтүгү, солун, белен-селен чүвөгө аякылаң, шыжыгып-лаа чорбас, дузааргак тө-рөлөң. Калы ачылдап, элө-өр жип чорутура, тулган-на өр чүвө. «Кижиниң өкөн-чорбас» дийкир. Хеп-хөнер-тин аарааш, улавыйн чок апарды, хомуданың-ла чо-раан. Ону долдуу-биле Марс-оор Серэвич Сая дээр тур-ган...

Бир-ле чайын тулугга ачылдап турган бис. Ажы-лыгың хун ашпаанда, эрте доозулган бис. Көдөз кижиде пак барымдалаар чүвө бар эвес кекээңкиниң 8 пак үеи боор ийин он, бажынысче аңар мурчу-нда хөлөгө даштанып, таак-пылап олар бис.

— Оо! Күжүр эрлерин, аңа, хурун-шилчиге, тас-иңек бугаларыла! (Чанагаң ачылдап турган хөвөөр хөй-лен чок ортан бис).

«Оо! Ол-дур харын, оол-дарың, угааның улус че-ле угааның, ыңааар элтиң, найралдыг элдикиң чо-руур. Эртең чүвө эртең, барган чүвө барган-ла болгаш эле, оолдарың? А мен, шыныңа силерин мын-дыр элтиң, найралдыг боор боор деп болаваан мен... Эрлер деп чүвө ыңдыг бо-ло.

«Алдан-Маадыр» совет-сун мурнакчы анык сар-дыкчы Геннадий Деней-оолович Ооржак 393 баш-терүр сардыктарың Ман-Чүрөктиң Эдиги-Кара-Суг деп черде чайлаанга чеди-ре берген.

Ымыра-сээк чок, чаагай олт-сөнгөйиң сөркия тайгала барган сардыктар күш-де-гел кирип эгелээ. Кодан-да сардыктарың 90 хууза оолдапкан. Чаш бызаалары оңа-менди догудуп турар. Сардыкты Геннадий Оор-жак чүс баш төүрү сар-дыктан мыча бызаалары

дур ужурулуг. Эки-дир! Кай-дык чүвө-дир! — деп, шала сөрбөз ээирки Кара-Доржу чөстөй хөвөрү кылаштан кээр-ле болгаш. Ыңчан пенсия чур турган. Суурда урулары көзөлөн келген адааның сүт каан «чүвөдиге» бол-ду мыйнаа.

А бис ийя арынарысче көрүшкөң, чүгө хулузуру-жуп каан бис.

Ол чөстөйиң кайтап, ма-гадан чүвөиң мындагы бие-ле Тыва ССР-ге каттышкан-ла хөдөйиң баш хап (горло-ди) ойнап турган, эңгир-бооп ол Марс-оолдун адамы (база-ла апар арак дөрдөн башка, чөстөм кижин). Тыва Арат Республиказың алдар-лыг матчыны ТАР орден-иниң элдикиниң төртүгүгө хей мал дулааппаң, фонтуга кирген Кара-оолович Серэ-Саяның мээң ачамың, дон шот мерге-биле өлүр соп каан кижин болтай. Мерге карака деген. Ыңчан бис суурга кижин эмчизи бөзүн чок. Дөрт хонганда балыг хулашкан, ачам хөкүк чок апарган. 2-ти классың тур-ган мен. Караанга чыгта-даш ачам турбайн баага: «Чече, кижин балыгарың чүвө ол боор бе баажыла-нып турар кижин болбайн» — деп. Серэ чугаалап тур-ган дийкир, деиди хора-дал, өжөөрөгө «чүгө өзүп алың адыр, сен секти кан-чар эвес мен» деп болап чордум.

Суурга чүгө 4 класс дооскаң, кожуң шолкөзүң-га өөөңиң, оон ыңай өскүс амырдалым аайы-биле өөөңиң, ачылдап, еске че-рөгө толап чораш, суу-румга тайты-ла 19 чүгө болгаш, үжөп хар чүгө ашкан, өзүл-баштыг, кончүг чөшкөн анык үмдө эеп келдим.

Ажык-чалың, алган эш-

ДЕТКИИР

Бо берге рынок амырды-лаптың үеинде кижин буруз-бодунуң шаа-биле уга-ап, амырдылап кылып чоруту-рар. Демократияның бо ажык-чалыг үеинде анык-өскөниң ажык-нык хаара турар сорулгалар салып тур-ла-ла, Тываның кайы-даа булуңунара ажал чок аныктар дык хей болуп турар. Чамдык албан чө-рө-ринде, бурулугерде пен-сия намылгалар ол ажал-ларында, эрге-дуулаарың-да ачылдылашкан. Талташ-кын үеинде дег, бажы-биле тактагалдай болуп олурбу-шаан.

Бөрүшүкүлү, мулгарангы калдык-даа болза кижин-ле бурузунуң хууда амырды-ла, оон иштинде мону со-лушта чарларды аныкты-даа, албан-да эвес болуп дег. Ыңалзажок бо төөтүгү бажың берген ужурум мын-дыг.

Амыг үеде тыва кижилер-ин аразында, ылангың аны-ктарың аразында дөргүл-терип улус боттары ээирип алган, шаш-содуа үндүрүп, эңдөңкү, өлүрүп алыры бажы эвес. Бистин кожуңуң бөзүн чоокку 3-4 чылда 4-5-даа ыңдыг таарылаталар бо-лушкан. А аркан-калган ала-ның, ха-дундасы аас-дыл үндүрүп, ээирип, элээр алышкан-кырышкан, үнүш-пезинге, кырышпезинге те-дишкен чорутулар. Мунга-ла чүгө сагышта барлаа-болза, бурунгу тываларың чугаалаары ыңааш: «Экин ийя ажык оқтап, бакты бо-ло ажык оқтап чуртап чоруп чүвө болза эки-ле чүвө-дир ийин.

Херий ХЕРТЕК.
Мөңгү-Тайга кожуу.

Ол ыңаар база-ла олар-да чөрлөри.

Ол чыдаңна Хемчик шынаазында калы герези-нери Владимир, Михаил, Шаран-оол оларын-биле демнежип турган, 15 тоң-на ситениң кезип алган, шала таскаар сардыктары-га берип турар. Ситен сар-дыктарга немере тешиң бо-лур чугаажок. Ам бо ча-йын Геннадий Хемчик шы-наазында 15 тоңпадан эөөн эвес ситениң кезип алыр сорулгалың.

Ондаа БОРАШ.
Суг-Хөл кожуу.

**ФУТБОЛ
ЧЕМПИОНАДЫНДА**

НЬЮ-ИОРК. Делегейиң үш дакпыр чемпиону Гер-маниянын футболистери-ле Болгарияның шилдик командазының аразында маргалаага чугула ийи чаа мөдөз илерээн. Бирээде — немечтер делегей чемпиону ат дээр демиселе бо удаа-ла, оон ыңай киришпес, ий-де — боллар футбол чемпионоотарының төөтүзүң-де бир-ле дугарында чар-тык финале үнөң.

АКШ-тың Нью-Джерси хоорайны «Джаентс-Стэ-диум» стадиона ол ийи командады оюнуң 75 мун аарыкчылар баш көргөн. Оюнуң эгелдэн баштайгы миңуттарында боллар дүвөр-сүрүзүшкениң ажык эртек, немечтериниң халга-зыне элэи каш күштүг ала-дашкынары кылган. Бир алыг халдаашкын үеинде бөмбүктүн чагыга барып үскөн байдалда кам-лаан.

Оюнуң бирги чартык 0:0 бооп доозулган. Ийги чартында немечтер шың-гы халдаашкын-биле эгел-ээн. Ыңчан болар Нордан Лекчөк бодунуң хаалганын зоогуңга чурум үрө-көң. Делегей чемпионна-рың капитаны Лотар Мат-теус 11 метран хостуг те-визии санын ачтыкан. Оон соонда оюнуң немеч-тер холга алган ышкан миңутада Христо Стоичков удурулганың кыялы хаа-лаарың мыйрааның кий-чар арга чок үстү азын-че бөмбүктү кирип тел чо-рулдуган. Аңаа сорук ки-рип, чалгыныалган боллар-лар улаштыр халдааш база бир саны кирип алган. Немечтер күштүг удуу хал-даашкыны кыла-даа оон төөгүгө чедир дөңшө-рип ал чаалаш уттурган.

**БЕРЛИН БОЛГАШ
АМЕРИК
ПРЕЗИДЕНТИЛЕР**

БЕРЛИН. АКШ-тын пре-зиденти Билл Клинтон Европаның чамдык чурта-лы кезип чоруп үеинде каттышкан Германияның найсапалыга чедип чо-раан. Оон бо чорунуң мур-нунда Берлине америк дөрт президент — Джон Кеннеди, Ричард Никсон, Джимми Картер, Рональд Рейган олар чедип чоран. А ыңааар оларын кайы-а-зыдаа Берлине бин хүн-ден ажык хуусаада доктап көбөз.

Берлине америк прези-денттерин аян-чоруп бо-ло.

Комета, азы тодаргай-лаарта оң 21 бузуңду-ла-ры Юпитерге секундда 114 километр дүргөниң чоңкулуп кээр болгаш пла-нетаны тартыгышкының үнү күжү-биле улам дүрө-лөш, баштай секундда 33, оон соонга үсүңдөниң үе-инде 60,5 километр че-дер.

Пекинде ол болушкунуң кайчар болу бээрин тайы-лап тап сөтүлгөни са-зып, болур үеин болгаш кайч кестүрүн айтты турар. А спорт баараның ма-гизинериле болгаш ра-кеттада Кытакта кылган «бжыңа телескоптары» кес-түп келген.

(РОСИТА-СЧТА).

БҮЗҮРЭЭР МЕН

Көдөз ажыл-агыйнын дугайында солуннар, аял, буру тураларга койу бижээ, сапал, дап, Бистин Тывага чамдык харысалгалыг ажилдакчылар, уулу, тукчулар чик орук, тарын карак ажит тып ап, боттарында берге харысалгалыг уштур дөш көдөз иччилерге хой-ле сумелерин, ай, тышкынынары ыла, гыя 1991-92 чылдарда берип келгенер.

Оң түнелинде малдин, черден алыр продукциянын саны, шынары нийти республикада кудулаанын билер бис. Рыноктун чалгына чылдаганаан ал, гаш, бодуун механизаторлар, малчынынары ажилдаар холун салды, дырып турарынын түнелинде, чамдык ажил, агыйларны экономиктиг күчүзү сулараа.

Төөгүнү утпайн, ону өөренип, удуртула бол, дур, эки чүүлдерин, кичээндиргилерин алыр — кижилерин бир кол орутлаа. Баштайгы колхозтажышкын үеинде байдалды бо хунде байдалга денеп болбас. Кижилерин тура-соруу канчаар-лаа аажок улук көдүрүшкүгүн, улус ажил, чын чораан. Олар күжүн катчып алган, өзөөш тех, ника-биле хой тарааны тарып, малды азырап келген болтай. Нийти күштүн, техниканын мөөнөт-тинген күчү күжү деп чүвени чон ынчан билген, көргөн, социал камгала, га магадылалды алган, нар.

Кайылаа үеде көдөз ажил-агыйнын күрүне лок, таамак дөткөн, чээлини берип, сайгарынын чүр, Көдөз ажил-агыйнын тал, чик, чалгына бистин Тывага сайгарылар бол, думас. «Эдирини, су, дунерин боттарынын сай, гарынар» деп чугаалаага белен, каян чигээти болбаазырадыр пектер, технология чокта кайнаар алпарды? Сонгаар кы, лар чик өртөккө, кы, вар-чаар материалды аар өртөк, биле сада-сада, ул, жаарга база харылдакчы, Бичанга, республика консерва кылды завод, биле ээ шыгары улук хемчээлтиг склад — соо, дукчу кылдарын де дарый шинтилерге кылды негеп келген, Республика боджелединде бүгү тала, лыг, санаашкынынары кылган. Кызылда бо ту, дугларын кылды болза аажыкты болур деп бо, даар мен.

Улук тулук объектиле, ри ээн кадыгып турар, Хову-Аксыйн, Ак-Дову, рактын комбинаттарына танымал тургуспайн, камгалаа албайн тура, ры элентип. Чонун өчүзү-дүр ол бир ха, рысалгалыг эшке хүлө, лир укурлуг. Тоомча чок ээн кааптарга, ол ажим, тыг чер үрелип, тойма, латтына бар чоруу ниле, Даштыкы чурттаада бүгү, рүлгенин артышчызын бе, зин шыжыл, кадарын турда, бисте рынокта ха, ла өгөлөп чык, чамдык өчүзүстү кайы-хамаан, чок төтөгөл, үрелеп, тойма-ларымдыска окта болбас!

Рынок төдөлүшкөнү херек, ажим бичин ту, дуглар туттарынын ор, нунга, чаа технологтуг шугумнары даштыкыла, саткан азы орунуга ба, раан берип турган, көдөз ажил-агый продукцияла, рын болбаазырадыр че, лип алыр. Бистин респу, блика рынокка белен эвес турган, ынчанга бөгүн бо байдалга уштурар, ныс дыкка берген турар, ынчалза-лаа хол тулуш хөдөлүр болза, республи, канын удуртулаа Тыва, ны рынокче чедикшинар кирип кээринге бүгү аргалары барына бүзү, рээр мен.

Бүрбү СОЛУН-ООЛ.
Бора-Тайга сумуу.

ЧЕДИ АЙ ЧЕТКЕН ЧАРГЫ

Култура ажилдакчысы, Бо ийи сөстү адапта-ла, кижинин бодалына бүгү тала-биле салым-чаланып, уран чүүлге, ном-дөптөргө ынак, ынчанга мөзү-шыл, нар, даштындан кетипин алгаш чорууру безин өске, лерден ылгалдыг, култура-зы бекдик кижилер сагышка кирер. Шынап-ла, ындыг-даа турар укурлуг, кул-тура ажилдакчысы өске долгандар турар улустардан бир баш бекдик (култура талазы-биле) болур-даа укурлуг. Оларнын ыры-шоорунан, сыгыт-хөмөйин-ден, бекдик мергежилдин-ден өске улус таалады, хей-аатты ап ажил-агыйн-га, амдырал-чуртталгазын-га бүгү-ле эки чүүлдерин бодуна сиңирип ап чоруур. Көдөз черлерге чаа танды, ары, музыканы, ном-сет-күлдү бир-ле дугаарында култура ажилдакчыларын-дан өөренип, дынапал по-дчуу болбай бис. А олар боттарынын талазындан чо-нунга бараан болур дээш чаа чүүлдерин чогаалып, тып, чыл-чылы-биле ботта-рын өөренип чоруурлар. Оларнын төккөн дери улус чоңга буян сеткилен ба-раан болуп, эки дир-тип чорууру-даа бар, а чамдыктынын күш-ажылы хилис барып тура-ры-даа бар, чажыт эвес. Харын чамдык таварыла-ларда актын-биле калдыг-даа чылдаган чок ажилын-дан үндүртүккен болгу-лаар. А оон соонда хей-ле чаргы-чаа, суд болза-лаа, болуун арыг алыч катан эгидип алырын ко-чуг берге. «Шан тилээр» деп чеге-лаа чугаа бар болза, үстүнде эрге-чагыр-гала олурар даргалар шуп-ту чүвени баш билип олү-рар чүе болганда, чеге-лаа ол-бо халырынга, хол-будуун дужал каан дег болурга тан коңгур хому-ланчыг. Анаа чижек кыл-дыр делакыга келген бир чага-биле таныштырайн: «Даштыкы Шейнаагайа деннеп турган чараш Хову-Аксы сууруус ээнилер, калынган, хос бакжынар, хунчуун не кижинин каанан өйүп, чүрөөн саргыдып кээр-дүр. «Эки шагала» аштак-чылап, чүдүрүчүлүк чораан чангыс чер-чүртүгүлүгүс ажил чок артгар, кижин чонун кээргеп, калып-бир эки чүлдү кылдысаары кээр-лр. Мынныг үеде оларын сагыш-сеткилин өөрөтүп, хей-аалын көлүрө улус — бис култура ажил-дакчылар болур үжүлүг бис. Бичалза-лаа боттары-ныс безин даярта ажил чок

артарындан, чир хлеб чок калырындан коргуп, сезиг-дег бектедип олуруп бер-дивис... Чеди кижин ат салган ча-гааны номчуп олурарга, кор-гунчуг-даа. Олар артында, «Кымдан коргуп олурар бис?» деп айтырыг салган, улаштыр «...Чеди-Хөл ко-жунун култура килдизин-нин даргазы Эрес-оол Бор-бак-оолович Куулар-ла» деп харыны берген. Бичан-гай 1990 чылда Хову-Аксыйга Улан-Удун култу-ра институтун доозуучу Эрестин келгенин, оң эгелээшкени-биле «Ураан-хай» рок-бөлүктү тургу-с-туганын, харын-даа ол үе-де суурга болуп турган на-ционал чөрүлдөөлөрүн оо-жуктуруп, улустарны найы-паллаштырып турганын би-жээ. «Кижини шокары иштинге» дээрн дег Эрестин эш-өөрүнө, калы ажил-да турган коллективинге кэжы-хажыгай чоруту көстүп келген. Автола-рын бижип турары-биле алаарга, Эрес Куулар Хову-Аксыйн Култура бажы-нын директоолап тургаш, бир чыт иштинге тежажыл-чыннаан алгыла, дөт култура ажилдакчыларын ажилдаан хостаан...

Удуртукчу кижиге кол-ла чүл — эки кыдырын шил-ип, оларнын биле био дем ажилдаары. Эрести Чеди-Хөл кожуун чаргазы ко-жунун култура килдизин-нин даргазына томчулаан соонда, ол Улан-Удуге каты өөренип турганы Урана Че-чек-ооловна Иванованы ба-жын бээр бооп аазап тур-гаш, Туралан көжүрүп эк-кеп, Хову-Аксыйн Култу-ра бажынынга директоола-рып алган. Бичалза-лаа Урана Чечек-ооловна ба-за-лаа орук бөбөйи барган. «Болуун дөт хүлээлге-зи — кожуунун чонун културлуг лыштаналгазын-че сагыш салыр, специали-стер белектер өөдөдү, ко-жунун култура хөжүлү-лээзин келин өзине чөөр туюжук, дүлү шала хилит, ол кижин оозалган дээш күлү ажилынын үүмөк че-лер-чегетин көрүп, дирек-тоонун ажилына холгаар-лаш туюмчан...» Алак соонда, Тыва Республи-канын Култура ажилдакчы-сыйлыгын оралакчызы В. В. Мартый-оолдун үн-түгенин 60 дугаа лужаа-ла турган У. Ч. Иванованы 1993 чылдын декабрь 15-те ажилдаан хостаан. Ко-жунун култура килдизин-нин үндүргени № 97 ду-

жаалында Иванованы кан-дыг үлүгдөй кылган азы ажилын угбаан бе дээр-зин айтып, анаа-ла Култура ажилдакчы-ны дужаалыга үлү-гдөөш деп каан. Көдөз Култура бажынынын дирек-торунун ажилын Култура ажилдакчы хынап, дужаал үн-дүр чүе болза, кожуун-нун култура килдизин чүү дээш тулуп турары деп ай-тырыг дораан тургустунуп келер. Че харын, У. Ива-нованын ажилы багай бол-ган-дыр, кожуунун кул-тура килдизинин даргазы Эрес Куулар бодунун апар-ралына оң ажилын чу-галашкан бе, кожуун ча-гырталга айтыры тургус-кан бе? Чок. Безин чада-лар кижинин эргезин камга-лаар организациянын проф-эвилели-биле-даа чугаа кыл-ган. Анаа-ла Кызылдан бир сайыт экелгеш, херэжне-не экин «хол чедип, дорам-чалап, эки-баа сөлгөп тур-гаш» үндүрүккен.

— Силеринг холунар са-лааларын илдерип-биле теп-сип турган дээр чугаа бар, шын бе? — деп, Урана Че-чек-ооловнадан айтырым-га, шын дээрин ол бадат-каан чүе. Кожуунун кул-тура ажилдакчызы эр ки-жи бодунунна кады ажил-дап турган херэжне экин мынчаар чачыраа култу-рага кымдан өөренип бис. Калыг кижини културлуг кижин дээр бе? Безин бир-ле дугаа чугаалап үнүп келер сөзү «эви» леп сас. «Ие, херэжне кижин бүр-үсүл дээр ала-өгбөле-нистип чаатай мөргөн сөс-төрин угаалып билбейн чо-рүрүвүс дыкка-ла чажын-чыг, ылангыя култура ажилдакчызы кижиге.

Урана Чечек-ооловна Ива-нова чүл дээш үндүргенин-нин дугайында шынын би-лип алыры-биле суд черин-че билдирбисин бижээ. Бир дугаар январь 27-ле болган сул (паргазы А. А. Салчак) Чеди-Хөл кожуун-нун култура килдизин шын эвес «лужаа-биле У. Ч. Иванованы үндүргенин 60 дугаа лужаа-ла турган шынын 87-447 рублун эгидип беришаан, ажилда тургузары-биле шиптирип үндүргөн. Сулун шиптирип кожуунун кул-тура килдизинин даргазы херекке-лаа албаан. Ам кичаар, дээш судче би-жиге хужура таварышкан. Дээш суд Култура ажил-дакчы дужаалы-биле үн-дүргөн чүе төлөөлө ха-рысалгалыг кижиге.

Бир чагааның изи-биле

ра аямзынын оралакчы са-йыды В. В. Мартый-оолдун адынга судка келири-биле чалага бижикти чорудар-га-лаа, октап даш-биле де-мей, сураг. Судту июнь 26-га чедир узадып келген. Амгы үеде Мартый-оолдун Култура аямзында ажил-даан турарын барымдаа-лаш, Култура аямзынын сайыдынын оралакчызы Е. В. Велебская-биле чуга-лашкан мен, Елена Вла-димировнанын мөзө тайыл-бырлааны-биле алырга, Че-ди-Хөл кожуунун култура килдизин У. Ч. Иванованы шын эвес үндүргени дээш килдизин төлөп бээр кылдыр суд шиптирип үндүргөн.

Беш харлыг бичин уру-луг херэжне кижин алды ай-хире үенин иштинде ажил чок, чаргы-чалыг судтажып келгеш харын-даа шын бар-лур дээринге бу-зүрөөн. «Оон мөзө калыг-даа эки чүл болбас. Чүл-ле сагыш-сеткил балыг-лап алдым» дээр не кижин-нестилин кижин үлөш-пес аржажык.

Хову-Аксыйн барып, ча-гаала ат салган чамдык а-торлар-биле, амгы үеде Хо-ву-Аксы суурун Култура бажынынын директору Вик-тор Сарылар-биле чугаа-лашкан мен. Олар Чеди-Хөл кожуунун култура килдизинин даргазы Э. В. Кууларын эки-даа, чөтөс-даа талаларын айтып, «ажыл дээш ажилдыг, тывынгыр, чүлө мөзүнүн шын дээш чыдытар, де-дир-ле коңгур кижиге» ши-тилер. Ийе, ажилга чөтөс-тер, частырылгар турар, а ону эш-өөрү-биле сумеле-жип, деткижип, кайла шы, кайла мөзө дээрин айтыр-жып чоруу болза, бичин-ле ажил-агыйны маргы-жышкындан, мындыг үлүг «өрткө» келбес турган ийин. Маңа кол-ла буруу-нун Култура аямзынын сайыдынын оралакчызы тур-ган Мартый-оолга оонар апаар. Республика чөргөлү сайыт кижин култура ола-анын чаргы-чаазыне хол-гаарлаан ажил турган бе? Сайыт кижинин эске кытыр ажилы чок болганы коңгур-ла хомуданчыг.

Авторлар чагаанында «култур ажилы садалаан, эртип тураа нежээлериин шынары багай, култура олаанга тускай эртем чок кижилер ажилдап турар» деп бижээ. Хову-Аксы суурун Култура бажыны-нда, шынап-ла, тускай лоос-хан специалистер чөтөшпөй

турарын Култура бажыны-нын директору Виктор Са-рылар чугаалады. Ол хи-реде, култура институтун дооскан, дээш эртемниг специалист ажил чок че-ди дугаар айже кирген. «Ива-нованы чүгө ажилдап ал-бас сен» деп Виктор Са-рылардан айтырыммыс, кожуунун култура килди-зи чөтөшээрес, калдыг-лаа дужаалар кожуунун кул-тура килдизинин даргазы ат салбаанга дээштик эс-дээрин тайылбырлатып. Э-деп чүе, кижин болаарга, култура олаа култура килдизинге сан-хөө талазы-биле чагырттып тураа дээр-лен башка көнгүс өске ор-ганизация болту пер, болу сан-хөөтүг ажилдакчыла-лыг, боттап олурар чага-лай. Култура ажилдакчы-ларын «Дарга баштыг иштинге» ботч канчаар ча-наа болду, ботчун ба-жын ботч билги апааран шиг-чыл бо» дээр чугаала-ла чүе-ле баштыг дээрин билтим. А бо бүгүн Чеди-Хөл кожуунун чаргы-че-ли билбес эвес, билр. Чөтө-ш кижин ат салган хомчлал билдирбисинин-даа сайга-лып, култура ажилдакчы-ларын ажилдакчылаа таа-рымчалыг байталыг тугу-жып бөзөп негеп-лаа тур-ган. Хулал эртем, кангы-лаа илги чок, дээр эртем-ниг специалистин ажил чок өтүрүлү-лаа, коңгур чарааш Култура бажынында кан-дыг кижилер ажилдап ту-ран-лаа кимин-лаа дүлү-лөтпей эртип катган. Бир эвес кожуун чаргыгазы култура ажилдакчыларын хомудалыга тоомча-лыг болуп, лужаа-лаан бол-за, бичин суурлар пек-дире чараа холбей-лаа барып болуп турган чага-ва.

Шантан тура даргалар култура ажилдакчыларын ажилдаа ынак, биле чү-вени үлүгдөй хөдөлүп ат-ган атырыгып чорутуп ки-жилер дүлүлү сатп чоруп болтай. Бичангай оларын өтөдөтөй чоразы чажыт эвес. Ам ындыг үе эртем Култура ажилдакчызы дээр, биле дугаарында иштинде, бөзүм, хомчлал-ла, чөтөшүп, Чеди-Хөл ко-жуун чаргыгазы, ко-жунун култура килдизин иштиндеги хомчлалына, га лужаа-лаан болуп, кык-түр ажилын бичин пек-дире чараа холбей-лаа барып болуп турган чага-ва.

Авторлар чагаанында «култур ажилы садалаан, эртип тураа нежээлериин шынары багай, култура олаанга тускай эртем чок кижилер ажилдап турар» деп бижээ. Хову-Аксы суурун Култура бажыны-нда, шынап-ла, тускай лоос-хан специалистер чөтөшпөй

Култура бажыны-нын директору Виктор Са-рылар чугаалады. Ол хи-реде, култура институтун дооскан, дээш эртемниг специалист ажил чок че-ди дугаар айже кирген. «Ива-нованы чүгө ажилдап ал-бас сен» деп Виктор Са-рылардан айтырыммыс, кожуунун култура килди-зи чөтөшээрес, калдыг-лаа дужаалар кожуунун кул-тура килдизинин даргазы ат салбаанга дээштик эс-дээрин тайылбырлатып. Э-деп чүе, кижин болаарга, култура олаа култура килдизинге сан-хөө талазы-биле чагырттып тураа дээр-лен башка көнгүс өске ор-ганизация болту пер, болу сан-хөөтүг ажилдакчыла-лыг, боттап олурар чага-лай. Култура ажилдакчы-ларын «Дарга баштыг иштинге» ботч канчаар ча-наа болду, ботчун ба-жын ботч билги апааран шиг-чыл бо» дээр чугаала-ла чүе-ле баштыг дээрин билтим. А бо бүгүн Чеди-Хөл кожуунун чаргы-че-ли билбес эвес, билр. Чөтө-ш кижин ат салган хомчлал билдирбисинин-даа сайга-лып, култура ажилдакчы-ларын ажилдакчылаа таа-рымчалыг байталыг тугу-жып бөзөп негеп-лаа тур-ган. Хулал эртем, кангы-лаа илги чок, дээр эртем-ниг специалистин ажил чок өтүрүлү-лаа, коңгур чарааш Култура бажынында кан-дыг кижилер ажилдап ту-ран-лаа кимин-лаа дүлү-лөтпей эртип катган. Бир эвес кожуун чаргыгазы култура ажилдакчыларын хомудалыга тоомча-лыг болуп, лужаа-лаан бол-за, бичин суурлар пек-дире чараа холбей-лаа барып болуп турган чага-ва.

Шантан тура даргалар култура ажилдакчыларын ажилдаа ынак, биле чү-вени үлүгдөй хөдөлүп ат-ган атырыгып чорутуп ки-жилер дүлүлү сатп чоруп болтай. Бичангай оларын өтөдөтөй чоразы чажыт эвес. Ам ындыг үе эртем Култура ажилдакчызы дээр, биле дугаарында иштинде, бөзүм, хомчлал-ла, чөтөшүп, Чеди-Хөл ко-жуун чаргыгазы, ко-жунун култура килдизин иштиндеги хомчлалына, га лужаа-лаан болуп, кык-түр ажилын бичин пек-дире чараа холбей-лаа барып болуп турган чага-ва.

Авторлар чагаанында «култур ажилы садалаан, эртип тураа нежээлериин шынары багай, култура олаанга тускай эртем чок кижилер ажилдап турар» деп бижээ. Хову-Аксы суурун Култура бажыны-нда, шынап-ла, тускай лоос-хан специалистер чөтөшпөй

Июль 15-те бистин ынак ачавыс кырган ачавыс, кат-тыныс Даш-Мөге Дагбаевич ОНДАР 48 харлаар. Ол Ак-Довурактын даг-дугу арылгар фабрикасында үр чылдар дургузуна улук мастер бооп ажиллап келген. Ачавыс күш-ажылга ынак, толуг-томааныг, бүдүштүг болгаш эш-өөрөгө, дөргүл-төрөдөргө хундүткелдиг, ажи-төдүгө ынак, үлөгер-ийектиг ада бооп чоруур. Ачавыстын төртүлүгүнүн хунун таварыштыр изиг байыр чедирип, оон ажил-ижиңге чедикшиктерин, кан дег ка-дыкшылы, узун назарларын күзөткөн.

Хундүткө биле өнүп ишти, урулгары Айлаана, Аржаана, Аяс, Аямаа, Солангы, Даяна, Аюжаана, күдээлөн — Алар оол, Али база урулгарынын уруг-ларынан.

ЧАРЛАДАР

МОСКВАНЫ «СВЯЗЬ-БАНК» МКБ-зинин ТЫВА САЛБЫРЫНЫҢ ДЫНАДЫРЫ БОЛЗА: харылзаанын Кызылда төп салбырынын чанын-да чондан акша салышкынынын хүлээп алыр чери ажиткан. Адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчуу, 53.

«Связь-Банк» МКБ-нин Тыва салбырынын акша салышкыны хүлээп алыр чери чондан дараазында хевиринн салышкынынын эң таарымчалыг негелдери-биле хүлээп ал турар: — хергелээринге чедир пенсия акшаа; — хуусаалыг пенсия акшаа; — хергелээринге чедир; — урулгарын; — депозитиниң.

Салышкынынар болгаш оларын немежир хууларынын дугайында долу тайлыбырны сал-бырыңгы турар чери — Төп почтадан кээп ап бо-лур.

Күзөлдүг кижилерин биске келиринче чалап тур бис.

«Связь-Банк» МКБ-нин тыва салбыры.

ДАРААЗЫНДА ЧҮҮЛДЕРНИ САДАР МЕН — Кат-чимистен кыл-ган 5 хевиринн арыг 9.00-дан 18.00 шапка че-соктары, дүргөн хайнып дир.

САДЫП ТҮР МЕН «Москвич» автомаши-нын артык кезектери: ка-пот, порог, фарук, эжи-ктер, рессорлар, фильтер, амортизаторлар, обшювка, карак шилдери, резина ке-зектер чыныдызы, генера-торлар, руль тыртыжыкын

Кызыл кожуунун Кур-ноль 15-те 12.00 шапка Чөп шкөөлөз 1979 чыл-доосканнары база бичин-биле калы өөренип чораан эш-өөрүстү бо чылдын

Кызылдың көдөз ажил-агый техникумун 1984 чыл-доосканнары база бичин-биле калы өөренип чораан эш-өөрүстү бо чылдын

Барыны-Хемчик кожуун-нун «Салдам» арат ажил-агыйнын таммазы чикте.

ЧЕДИ-ХӨЛ кожуунун чаргыгазы база Хемчик-оолдун урулгары: Адыг-Тюлюш Досенмаа, Ко-чук, Кара, Бак-Көк.

Кызыл хоорайда складтан «УАЗ» автомобильдин бирги четчелээшкенинн шимчеликчилерин 2.6 миллион рубльге садып турар бис. Төлөвир хевирин канчыл-лаа бооп болур.

Долгаар телефоннар: № № 4-19-88, 9-75-02 бол-гаш 3-01-53.

1400, 1600, 1800, 2000 шкөөлөз: ВИДЕОЗАЛ: «Өл-гүжөк чедир» 9.30, 13.30, 17.30 шкөөлөз: «Кожаныс» 11.30, 15.30, 19.30 шкөөлөз.

ИЮЛЬ 14-ТЕ «НАИЫРАЛ» «Кин» ег лышкыны 15.00, 17.00, 19.00 шкөөлөз.

«КАА-ХЕМ» «Хостуг ба-дышкыны» 15.00, 17.00, 19.00 шкөөлөз.

Тожу кожуунун кино болгаш туризм килдизин кул-туранын хоочуну

Кол Хорлуевич БУЛАТОВ

1994 чылдын июль 10-ла хөтөргөн мөзүнүң биле холбаш-тыр оон өг-бүдөзүнө, төлөдөргө, чок кижилеринге ханы кыжыдалды илгерилеп тур.

Кызыл хоорай чаргыгазынын иштин херектер эргеле-линин ийги салбыр болуун ажилдакчызы Малина Кы-зыл-ооловна Сааян ачавы

Кызыл-оол Ленчаевич КУЖУГЕТТИН

55 харлап бар чораш мөзүнүн дыңапышаан, оон өг-бүдөзүнө болгаш чок кижилеринге ханы кыжыдалды илгерилеп тур.

«ХЕМЧИКТИҢ СЫЛДЫЗЫ» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Чоокта чаа Кызыл-Мажалык суурда Хомушук Чүрү-оол аттыг даштылаан-ганын паргынына кижин бажы кизип, айт бажы коңгур болган. Барыны-Хемчик кожуунун надымын бодуун «Хемчиктин сылдызы» со-лунун шаңналы дээш чан-чыл болган тыва хуреш мар-гылаазын соңуурап келген улуг, бичин кижилер, шынап-ла, парк доган.

Бир-ле дугаарында, чыг-лып келген чонга Барыны-Хемчиктин болгаш Бай-Тайганын бот-тыныгыр ар-тистер аян тулуп, солун концертти көргүсүн. Ол хун анаа көдөз ажил-агыйнын мунаркчыларын өртөктүп бараанга база мал-маган-биле хейу-биле шагнаан. Барыны-Хемчик кожуун, оон-мооч келген сайгарлык-чы кижиле, араатар херге-лелдин яны-буру бараанна-рын, ээртлес суксунынын, шээр малгы эндере-ле сат-кан, ынчанга боттарына орулганы кинерген.

Келген удустун четти-пейн манап турганы тыва хуреш хундүкүнүн ийи ша-кта эгелээш. Көрүкчүлөргө болгаш спортчуларга Ба-рыны-Хемчик кожуун чаргы-газынын даргазы Д. К. Хо-мушук байыг чедирип, кыс-ка чүе чугаалаан соонда, Тыванын ыдык ыпынын аягыгазы чачгылап турла, «Хемчиктин сылдызы» со-лунун кол шаңналынын эртен чылдарда эдликчи-ден чаргалыг мөргөл Ма-дыл Монгуш биле Аяс Мон-гуш ТР-нин тутун көдөрү-нөт.

Чанчыл болган бо хуреш маргылаазы ам таптыла-беш лугаар эртип турары ол, Моон мурунда чылдар.

Александр Мижик-Доржук, Маалыр Мон-гуш, Владимир Монгуш, Аяс Монгуш (2 катан) шүлгеленер. Бо удаада кым шүлгүрүр? Аяс азы Маалыр ирги бе? «Мөгенин майы калыны» деп чүе база бар болтай.

Баш удур медеэ эзууар бо удаада 128 мөгени хурештирер турган. Мөге саны ол хире четпейн барган, чүе диез сумулардан келген анык мөгелерин дык хейу солак-шуулап чок болганын хурештен казыттырган. Оон түнелтинде тыва ху-раштын дүрүмү «айгаан-ла хажытыганын — 88 мөгени хурештирген. Оларын ара-зынла Тыванын ат-сурагыл, эң шырак мөгелери шупту бар болган.

Сөөлү салыгларын би-рээзинде Чалааналдан хейге билгичир Алдын-оол Куу-лар Тыванын эң шырак мөгелеринин бирээзи, сөөл-гү үеде чарынчынын атаан-га лужуп көрбөзөн Аяс Мон-гушту долгай дегээлээш, арыг октаптарга, аарыкчы-лар бут кырыга туруп кел-геш, Алдын-оолга байыр чедиргенер.

Ол хун аяс, чылды дээр-ле чүл хой бүтүттарыг турза-лаа, хөтөргөн чөп чүктен кара буттаап диге-лип келгеш, дээр чазы ку-туп-ла эгелээш, элктин чы-рыг өшкөн оон ынчангаан үн улгагырап хөкөмдөдөн элктетип барган. Шатте Маалыр Монгуш биле Вла-димир Монгуш ачыр-даары тутуп турган. Мөңгө-лаан сүүтү чазы салып турза-лаа, ийи мөге салыныаан, аарыкчылар тараан. Шал-

бааланып калган шөлге ийи наын барык ийи шак ажи-р тутуп келген. Чазы куту-шаан, көрүкчүлөр хөк мөөн апарган турбушаан. Тыва тоолдарда дег, кышты хы-раазыннан, чанын шалыңын дөн биллр, үр хурешип деп чүе ол ыйнаан. Алактын сөөлүнде Владимир оонаан арай деп октап алган. Моон алгаш көргөс, тыва хуреш дөдөш, тыва кижин оон аажок соңуураар. Хуреш чөдө адааныг, көрүшүг-ле-дир ийин.

Алды мөге артканда, Ал-дын-оол Владимирин (Астын акызы) база чинги-биле октап алган. Сөөлүнде үш мөге артып каарга, оларны долгадары хурештирге, Амир Монгуш (Сут-Хөл кожуун) шүлгөн, Өвүрден Чимит Куулар укурүр бы-лаашкан. Алдын-оол Куулар ушук чери элээш, 45-6-гы черлерин Владимир Монгуш (Кызыл кожуун). Ламын Сосор (Моолдан келген чангыс мөге) база Ак-Дову-рактан анык мөге Шолбан Сыдам-оол элээшнер.

Шүлгөн мөге Амир Мон-гу